

Циганок О. О.

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ОЛЕКСИ ВОРОПАЯ В СУЧАСНОМУ ЕТНОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Українознавча підготовка майбутнього вчителя-філолога посідає одне з чільних місць, оскільки є основою національного виховання, першою сходинкою у здобутті професії вчителя.

Упродовж свого існування український народ створив неперевершені зразки духовного і матеріального мистецтва, які ввійшли до скарбниці світової культури. У них знайшли відображення світогляд нації, її художнє мислення, філософія, педагогіка. Тому важливим є залучення студентів-філологів до української народної культури, виховання їх на кращих традиціях, формування учителів нової національної школи.

Щороку студенти факультету української філології виїжджають на фольклорно-етнографічну практику, де знайомляться із фольклором та побутом нашого народу. Праця Олексі Воропая «Звичаї нашого народу» є своєрідною машиною часу, яка дозволяє студентам «повернутися» у минуле, відчутти подих епохи, ознайомитися із життям предків. Важливим є той факт, що дослідження, написане у середині ХХ ст., містить інформацію, яка охоплює майже тисячолітній період. Можна стверджувати, що завдяки їй твориться реальна можливість поєднати минуле, сучасне і майбутнє нашого народу. Тобто, під час збирання фольклорно-етнографічного матеріалу студенти мають змогу вивчати культурну спадщину свого народу в її часо-просторовому вимірі.

На базі науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю» к.п.н., професором Сивачук Н. П. розроблено програму фольклорної практики студентів. Використовуючи запитальники, які розміщені у посібнику «Методика викладання народознавства : Фольклорна практика»,

студенти можуть зробити зріз глибини фольклорної пам'яті мешканців досліджуваного села [2].

Запитальник містить такі розділи: замовляння; колядки, щедрівки, посівальні пісні; веснянки, обрядодії, що проводилися на день святого Юрія та свято русалій; купальська, петрівчана та жнивна обрядовість; народні паремії; загадки; родинні свята: весілля та похорон; дитячий фольклор: казки, легенди, власне дитячі пісні, небилиці, забавлянки, лічилки, скоромовки, дражнили, заклички, мирилки, страшилки, приповідки, потішки, пестушки, колискові пісні, ігри.

Матеріал, який міститься у праці О. Воропая, також розподілений за порами року, кожен фольклорний запис доповнений інформацією про респондента та місце фіксації твору.

Фольклорні твори

<p>«Тоді ж в Умані, як говорить переказ, виникла і приказка: “Лях і москаль на один копил шиті!”» [с. 85]. У примітці вказано: «Цей переказ був записаний мною в 1937 році від Марії Г-к, жінки понад п'ятдесят років, у селі Громах на Уманщині. Переказ розповідає, як Іван Гонти і Максим Залізник попрокидалися з похмілля у Грековому лісі з пов'язаними руками, і ось тут Залізник сказав до Гонти: “Бачиш, Іване, лях і москаль на один копил шиті!”» [1, с. 85]</p>	<p>Переказ в Уманському районі не зафіксовано</p>
<p>Пісня «Розлилися води на чотири броди» «в... уманському варіанті цієї пісні немає згадки про “коня-мандрівку”, натомість у “третьому броді сопілочка грає”, вона скликає “вулицю”, іншими словами, зустріч хлопців і дівчат, а далі й залицяння, сватання і знову весілля, а потім широко розгортається образ невдалого шлюбу» [1, с. 211] Дівчинонька плаче За нелюба йдучи. Гей, мати, лихо знати, За нелюбом жити! Їдь до мене, доню, За три роки в гості. Дочка не слухала, Та в рік приїхала. Мати не пізнала,</p>	<p>В Уманському районі пісня не збереглася</p>

<p>З подвір'я зігнала. Гей, мати, лихо знати, За нелюбом жити! Сусідка пізнала, Матері сказала. Гей, мати, лихо знати, За нелюбом жити! А де ж твоє, доню, Те біле личко? Гей, мати, лихо знати, За нелюбом жити! Де ж твої, доню, Дорогі коралі? В п'яниці в кулаці! В шинкарки, в Парані! А де ж твої, доню, Воли та корови? Гей, мати, лихо знати, За нелюбом жити! А де ж твої, доню, Білії перини? Гей, мати, лихо знати, В шинкарки Марини! (с. Полянка Уманського повіту, за П. Чубинським, III) [1, с. 142]</p>	
<p>Легенда «Легенда каже, що козяча верба проклята Богом за те, що з неї робилися цвяхи для хреста, на якому розп'яли Спасителя: “за це її черви точать”. Крім того, за народнім віруванням, у сухій вербі сидить чорт; звідси й прислів'я: “Закохався, як чорт у суху вербу!”» [1, с. 246]. (Записанов в с. Громи, Уманщина)</p>	<p>Під час фольклорно-етнографічної практики 2003 року легенду не зафіксовано</p>
<p>«На Уманщині кажуть, що жиди та всякі недовірки спокушали Христа, як Він ішов на страждання. Набрали в пелену камінців і спитали Спасителя: “Що в пелені? – Христос каже: “Крашене та писане! Вони відкрили пелену, щоб посміятися, а там справді – крашанки та писанки”» [1, с. 262]</p>	<p>Легенда збереглася у фольклорних записах початку ХХ ст. На сьогодні в Уманському районі не побутує.</p>

Етнографічна інформація

<p>«Про таку “свячену воду” доводилося мені чути на Уманщині, і в інших місцевостях наддніпрянської України. Говорилося, що така “свячена” вода годиться</p>	<p>На Водохреща святять воду. Священик занурює</p>

<p>на “привернення” парубка до дівки [1, с. 11].</p>	<p>в воду срібного хреста, і після цього вона вважається освяченою. Дівчата вмиваються цією водою, адже вірять, що будуть гарними [Ф-298, с. 24 Записано від Жвавої М. Д., 1922 р.н., Барчук Л. А., 1926 р. н., Грицик Г. С., 1934 р. н.].</p>
<p>«... У нашому селі Псярівці були колись такі жінки, що опівночі проти Введення сідали голі на порозі сінешніх дверей і пряли “самосвівні” коноплі, щоб прядиво пішло на руку...» [1, с. 11]</p>	<p>Звичай не зберігся</p>
<p>«Наукова фенологія в переважній більшості будує свої спостереження на рослинах. Наприклад, проф. В. А. Поггенполь на підставі своїх 22-літніх спостережень у м. Умані встановив вісім фенологічних період у році: сім у час вегетації і один – без неї (зима)...» [1, с. 135].</p>	
<p>«- Січень! – той був ще в повній силі; крутив, кріпив морозами, як хотів, а цей пнеться, дметься; а пройде “Громиця”, – водою розіллється...» [1, с. 137].</p>	<p>Прикмета на території історичної Уманщини не зафіксована</p>
<p>Щодо «Жилавого» понеділка знаходимо запис: «Була колись ще й третя назва для цього дня – “чистий понеділок”. Чистий тому, що господині обіду не варили і їхні горщики залишалися чистими. В одній з приповідок, що виникла з народніх прикмет, говориться: “Як у чистий понеділок погода ясна, то й пшениця уродить рясна!” [1, с. 146]. (Записано в с. Громи на Уманщині).</p>	<p>У 2003 р. записано: «Останній тиждень перед Великоднем називається чистим. Найважливішим днем цього тижня є Чистий Четвер (Страстний четвер), коли потрібно ще до сходу сонця скупатися, щоб очистити себе від різних хвороб, бід, поки “ворон діточок своїх не скупав”» [Ф-296, с. 28].</p>
<p>«Хто хотів розбагатіти, той ставав у куток, тримаючи в руці срібну монету. На виголос священика “Христос</p>	<p>Звичай відомий на Уманщині, проте в</p>

<p>Воскрес” він, замість “Воістину Воскрес”, відповідав «Анталуз маю!». Вірили, що від цього срібна монета набирає чародійної сили і, де б вона не була, все одно повернеться до свого господаря та ще й нові гроші з собою приведе» [1, с. 272] (с. Громи, Уманщини).</p>	<p>с. Громи не зафіксований</p>
<p>«У нас колись дівчата вставляли раненько на Великдень, йшли в садок, ставали під яблунею, лицем до сходу, і чекали сонця. Як тільки сонце появилось, дівчата складали руки, як перед образом, і молилися. Після молитви позначали дерево, під яким стояли, хрестиком на корі. Коли дерево зацвіте, рвали цвіт, плели з нього вінок і надівали на голову, а потім той вінок берегли і ним чарували на любов» [1, с. 281] (записано від Марії Г-ко, с. Громи, Уманщина).</p>	<p>Звичай на Уманщині не зафіксовано</p>
<p>«Вночі під Юрія повертався чоловік з міста. Була ніч, коні потомилися й ледве плутали ногами. Треба було їхати лісом. Місяць ще не сховався і було темно. Тишина й темрява в лісі наганяли страх, і чоловік щохвилини озирався. Раптом між деревами заблещав вогонь. Чоловік подумав, що це теж подорожні отаборилися на ніч і запалили вогнище. Не довго думаючи, він повернув коней і поїхав просікою до вогню. Під'їжджає, дивиться, а там немає ні однісінького воза, тільки сидить ще молодий чоловік, перед ним горить свічка, а навкруги сила-силення вовків. Усі вони роти пороззявляли, язика повисолоплювали, наче пси у велику спеку, та, як ті лагідні щенята, дивляться на того чоловіка, що сидить серед них. Хоч подорожній дуже здахався вовків, ат проте святого Юрія пізнав відразу.</p> <p>– Не бійся, – каже святий Юрій, – вовки тебе не зачеплять. Вони зібралися сюди скаржитися на тебе, що ти від них здобич відбиваєш; шануйся, а то й сам для них здобиччю станеш! Ось вони тепер на тебе дивляться і ти їм здаєшся увесь облитий кров'ю, якби не я, вони б тебе на шматки подерли...» [1, с. 355] (записано в селі Громах на Уманщині року 1937).</p>	<p>Щодо Юрія як покровителя худоби зафіксовано таку інформацію: «Велику роль у весняному циклі обрядовості відіграє День святого Юрія, який святкується 6 травня. Юрій вважається покровителем і охоронцем свійських тварин. Саме цього дня селяни вигонили худобу на пасовисько. Також вважається, що на Юрія добре ловиться риба. Це пов'язано, мабуть, з тим, що Юрій, крім усього є ще покровителем усієї весняної вологи» [Ф-295, с. 26 Записано від Жвавої М.Д., 1925 р. н., Ткачук Я. Т.,</p>

	1914 р. н., Зрайченко М. Н., 1935 р. н.]
«Квітчаємо, було, хату в суботу ввечорі: за ікони бузку, васильку накладемо... Засвідуємо лампадку перед образами або свічку запалимо. Долівку посипаємо татарським зіллям, чебрецем, канупером, полином, – воно й пахло добре, і гарно було. Жили, як люди...» [1, с. 392] (Записано від Марії Г-ко з Уманщини).	Зі слів мешканців сіл історичної Уманщини хати прикрашають і прибирають на Трійцю клечанням – очерет та любисток [Ф–293–298].
В селі Громах на Уманщині мені доводилося спостерігати кілька випадків, як перший раз заплітали косу дівчинці дорослі дівчата, а не заміжні жінки, як на Гуцульщині. При цьому мати ставила дівчатам могорич, бо ж – “треба косу поливати, щоб краще росла!”. Ця церемонія відбувалася восени, перед тим, як дівчатка мали йти до школи [1, с. 484].	Звичай на всій території історичної Уманщини не зберігся.
Одного разу літом, ще в Україні, я зустрів в полі цілу групу дівчат. Це було в червні, саме наливалися жита. Поміж збіжжям понад дорогою цвіло багато польових квітів. Люди не були зайняті роботою, бо була неділя. – А ну, дівчата, розійдіться по житах та сплетіть собі кожна вінок, але так, щоб одна в одної не піддивлялася! – Навіщо вам наші вінки? – А так, – кажу, – хочу знати, чи ви вже вмієте вінки плести. – Це були мої колишні учениці з “семилітки” в селі Громи на Уманщині. Вони послухалися і розійшлися по житах...» [1, с. 489].	Зазвичай на території Уманщини вінки з жита плетуть на обжинки, з квітів – на Івана Купала.

Таким чином, О. Воропай зробив значний науковий внесок в українську фольклористику та етнографію. Зібраний ученим великий за обсягом фольклорно-етнографічний матеріал потребує подальших досліджень і є цінним першоджерелом для вивчення духовної спадщини українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воропай, О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис. / О. Воропай. – К.: «Оберіг», 1993. – 590 с. ISBN 5-87168-028-3.
2. Сивачук Н. П. Фольклорна практика / Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини. – 2-ге вид., – К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2008. – 68 с.: фол. ISBN 978-966-660-368-8.
3. Ф-293. Фольклорна практика с. Громи Уманського району / Іванченко А., Косненюк В., Кузьменко Ю., Лещенко Н., Пиндик К. – УДПУ, «Етнологія Черкаського краю», 2003. – 48 с.
4. Ф-294. Фольклорна практика с. Громи Уманського району / Кузьмич Н., Марішак Т., Тищенко І. – УДПУ, «Етнологія Черкаського краю», 2003. – 42 с.
5. Ф-295. Фольклорна практика с. Громи Уманського району / Поліщук К., Ятло Л. – УДПУ, «Етнологія Черкаського краю», 2003. – 32 с.
6. Ф-296. Фольклорна практика с. Громи Уманського району / Гордашевська А., Бухенко О., Мельник Г. – УДПУ, «Етнологія Черкаського краю», 2003. – 53 с.
7. Ф-297. Фольклорна практика с. Громи Уманського району / Остапенко Н., Лубковська Н. – УДПУ, «Етнологія Черкаського краю», 2003. – 26 с.
8. Ф-298. Фольклорна практика с. Громи Уманського району / Горбачевська Т., Овчаренко І., Онофрійчук О. – УДПУ, «Етнологія Черкаського краю», 2003. – 67 с.